

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ

ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Загальноуніверситетська кафедра мовної освіти

Н.МІСЯК, І.КОЛОМОЙЦЕВА

РОБОТА НАД ПРИКМЕТНИКАМИ – КОЛЬОРОНАЙМЕНУВАННЯМИ

В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

(в аспекті розвитку мовлення на уроках української мови)

Методичні рекомендації для вчителів

початкової школи

Херсон

2011

УДК 811.161.2

372.461

ББК: 74.261. 4

М - 65

Обговорено на засіданні кафедри мовної освіти

Протокол № 2 від 12 жовтня 2011 р.

Схвалено науково-методичною радою ХДУ

Протокол №__3__ від __17 листопада_2011 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою ХДУ

Протокол №_6____ від __26 грудня_2011 р.

Автори: Місяк Н.В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної освіти Херсонського державного університету
Коломойцева І. В. – вихователь НВК №9 м. Херсона

Рецензенти: Нагрибельна І.А. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філології Херсонського державного університету
Кузнецова М.В. – заступник керівника навчально-методичного відділу, учитель-методист, учитель вищої категорії

Н.Місяк, І.Коломойцева

Робота над прикметниками – кольоронайменуваннями в початкових класах (в аспекті розвитку мовлення на уроках української мови). Методичні рекомендації для вчителів початкової школи. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2011. – 36с.

Херсон, ХДУ, 2011

Зміст

1. Завдання розвитку мовлення учнів початкової школи	с. 4
2. До проблеми використання в мові прикметників- кольоронайменувань	с.8
3. Прикметники на позначення кольору: їх склад, лінгвістична характеристика	с.11
4. Прикметники на позначення кольору в українській мові молодших школярів	с.16
5. Збагачення мови молодших школярів у процесі роботи над прикметниками - кольоронайменуваннями	с.19
6. Роль уроків образотворчого мистецтва в процесі розвитку мовленнєвої діяльності школярів	с.25
Список використаної літератури	с.32
Додаток	

Завдання розвитку мовлення учнів початкової школи

Початкова ланка освіти відіграє значну роль у формуванні молодшого школяра як соціально і творчо активної особистості, рівень розвинутої якої визначається й рівнем розвитку її зв'язного мовлення.

Розвиток мовлення школярів передбачає опанування мови, тобто *оволодіння засобами мови* (фонетичною, лексичною, граматичною системами, культурою мовлення, стилями) і *механізмами мовлення* – його сприйняття і висловлювання своїх думок. Цей процес має безперервний характер, він протікає як у дошкільному і шкільному віці, так і в дорослому. Будучи безвідривним від мислення і водночас сприяючи йому, розвиток мовлення набуває особливого значення в період формування абстрактного мислення, а це, як відомо, починається в молодших класах.

За висловлюванням В. Сухомлинського, “головне завдання початкових класів – це навчити дитину вчитись. Навчити її користуватись тим інструментом, без якого їй з кожним роком усе важче оволодівати знанням, без якого вона стає невстигаючою, нездібною”. На думку видатного педагога, цей інструмент складається з п'яти умінь: “спостерігати явища навколишнього світу, думати, висловлювати думку, читати, писати”. Уміння говорити, висловлюватися

В. Сухомлинський відносить до найважливіших умінь, які втілюють специфічні риси розумової діяльності людини.

Наукове обґрунтування методики формування у молодших школярів мовленнєвих умінь спирається на лінгвістичне положення про єдність мови і мовлення, про їх зв'язок. Останнє формується, організується в процесі пізнання довкілля; у мові цей процес відображається передусім у слові. Лінгвістичне ставлення до слова виникає в учнів під час словникової роботи, яка є складником системи розвитку мовлення і яка, за визначенням М. Львова, передбачає збагачення словника молодшого школяра, активізацію лексичного запасу – використання засвоєних слів у мовленні [10].

Без останнього, без систематичного збагачення усної та писемної мови учнів протягом усіх років навчання неможливе ефективне удосконалення культури мовлення школярів, їх загального мовленнєвого розвитку.

Це досягається на уроках через реалізацію основних принципів розвитку мовлення. Це, *по-перше*, активне керівництво процесом розвитку мовлення. Цей принцип передбачає виключення елементів стихійності в мовленнєвому розвитку, створення нормального мовленнєвого середовища – умови розвитку правильної літературної мови.

По-друге, це опора на вже задану єдність мови і мислення, тому що думка реалізується в мовленні. Цей принцип вимагає постійної уваги до змістовної сторони мовлення. Накопичуючи життєвий досвід, спостерігаючи і порівнюючи явища, учні переходять до аналізу явищ, а потім – до узагальнень.

По-третьє, це комплексність процесу розвитку мовлення. За цим принципом розвиток усіх видів мовленнєвої практики (розмова, слухання, читання, письмо) – взаємопов'язаний процес.

По-четверте, це неперервність та наступність процесу мовленнєвого розвитку. Цей процес передбачає, що розвиток мовлення, удосконалення мовленнєвої культури відбувається постійно, на всіх етапах навчання, і не тільки на заняттях з розвитку мовлення, але й під час вивчення інших дисциплін. Наступність між початковими, середніми та старшими класами в розвитку мовлення школярів полягає в тому, що саме початкові класи створюють (або повинні створювати) для учнів добре (культурне) мовленнєве середовище, формуючи з перших кроків навчання дітей у школі культуру їх власної мови.

І нарешті, *по-п'яте*, це принцип системного підходу до мовленнєвого розвитку; він передбачає, що набуття мовленнєвих навичок і вмінь, засвоєння мовлення органічно пов'язані з опануванням системи мови (як системи мовних засобів) і базується на осмисленні та усвідомленні мовних одиниць, на розумінні лексичних і граматичних мовних значень.

Слід пам'ятати, що для породження мовлення і його розуміння в однаковій мірі важливо правильне користування і лексичним, і граматичним значеннями. Саме тому слово повинне вивчатися як лексико-граматична одиниця – в єдності лексичних і граматичних значень. А це в свою чергу створює передумови для проведення на уроках (незалежно від того, який розділ мовознавства вивчається) словниково-семантичної роботи, яка є основою збагачення словника школяра.

Структурно-семантичне описання мовного матеріалу, прийняте в школі, потребує морфологічного описання форм слів із боку значення, форми і функції, а також синтаксичного описання з боку вживання слів і словоформ у словосполученні та реченні, у цілому тексті, у складних синтаксичних єдностях з їх міжфразовими зв'язками.

Отже, як бачимо, на думку більшості науковців, розвиток мовлення починається зі слова – основної одиниці мови, її лексичної системи. Чим більший словниковий запас людини, тим ширше у неї можливості вибору і більш точного й виразного оформлення думки. Саме тому ***багатство мовленнєвого запасу розглядається як найбільш важлива вимога успішного розвитку мовлення.***

Слово входить до активного словника школяра лише тоді, коли він добре розуміє його значення, усвідомлює правильність граматичних форм, структуру словосполучень та речень, тобто закріплюється в пам'яті учня через активне застосування в мовленні. Але неможливо розвивати мовлення без взаємозв'язку з навколишнім світом.

Працюючи над збагаченням словника, його закріпленням і активізацією, необхідно акцентувати увагу на роботі над лексичним значенням слова. Як відомо, лексична робота в початковій школі проводиться за такими напрямками:

1. Збагачення словника, тобто засвоєння нових, раніше невідомих учням слів, а також нових значень тих слів, які вже використовувались у власному мовленні (робота над багатозначними словами). Тема “Однозначні й багатозначні слова” особливо складна для сприймання молодшими школярами: не всі в

однаковій мірі швидко і легко засвоюють поняття про однозначність і багатозначність слова. Під час вивчення багатозначності можна використовувати різноманітні види робіт, які впливають на розвиток мовлення школярів:

- робота з тлумачним словником;
- самостійний пошук учнями багатозначних слів у матеріалах друкованих видавництв, що призначені для дітей молодшого шкільного віку.

Психологічні закономірності розширення лексики у дітей вказують на введення завищених норм нових слів на початковому етапі навчання, тому це може ускладнити засвоєння лексики. Однак і заниження норм призводить до неуспішного оволодіння мовою. На думку вчених, обсяг словника для початкових класів повинен складати максимально 1000 слів – в середньому 2-3 слова на кожен урок.

2. Уточнення словника, корекція не повністю засвоєних значень слів; засвоєння лексичної єдності слів.

3. Активізація словника , тобто перенесення як можна більшої кількості слів із словника пасивного у словник активного мовлення.

4. Усунення нелітературних слів.

Ураховуючи словникову роботу, спрямовану на розвиток мовлення, слід пам'ятати: *слова в активну мову школярів вводяться в тому природному лексико-граматичному оточенні, у якому й існує будь-яке слово, тобто в контексті, в реченні.* Робота над ізольованими словами складає лише короточасний етап, пов'язаний із подоланням труднощів у сприйнятті та вимові слова. Закріплення нових слів проводиться у контексті, в активному їх використанні з метою спілкування.

Одночасно з поповненням активного запасу слів необхідно розширювати і пасивний словниковий запас учнів, без якого їм важко буде розуміти художню літературу, сприймати дійсність тощо, іншими словами – без яких неможливий подальший розвиток особистості.

Але незалежно від мети опанування слів (включення в активний чи пасивний словник) організація роботи над новими словами вимагає того, щоб школярі запам'ятали якомога більше **словосполучень зі словом**, яке вивчається, навчилися вживати їх у необхідних та близьких для них ситуаціях.

До проблеми використання в мові прикметників на позначення кольору

Сприйняття світу в кольорі – це природна здібність людини, і доки вона використовується на рівні безпосередньої рефлексії, потреба втілювати колірні враження в слова не носить обов'язкового характеру. Та вже найперші етапи процесів мислення пов'язуються з необхідністю такого втілення. Адже “мислення знаходить своє відображення в мові і оперує обмеженим набором символів, категоріальним виявом яких є слова – образи. І хоча словник зорових образів не повністю збігається зі словником мови, те, що пропускна здатність обох систем однакова, відображає не тільки аналогію між функціонуванням зорової системи і мови, але і їх тісний зв'язок”.

Назви кольорів служать для того, щоб дати уявлення про колір без спостереження самого кольору, тобто – саме для викликання в уяві образу певного кольору. Якщо у величезній кількості відтінків різних кольорів кожен буде мати свою назву, то таким словником незручно буде користуватися. Якщо ж цих назв буде надто мало, то вони не відобразатимуть специфіки певного забарвлення. Тому в процесі еволюційного розвитку людини відбиралася оптимальна для життєдіяльності кількість слів – образів кольору (колірних категоріальних кадрів), і кожна людина має особистий обсяг словника назв кольорів.

Потреба в кольорах властива людині ще з доісторичних часів (малювання охрою на стінах печер, наявність у єгипетських храмах особливої конструкції кімнат, де сонячні промені заломлювались і освітлювали приміщення одним із кольорів спектру; авіценнівські “кольорові” ліки тощо), і, безперечно, вивчення властивостей кольорів, їх впливу на фізичний, психічний стан людини не могло не

виявитися в педагогічній діяльності. Серед найвідоміших функцій кольору – його унікальна можливість емоційно впливати на людину, викликати різноманітні асоціації. Через це він відіграє особливу роль в естетичному вихованні дітей. Проте, на думку фахівців [11, с.37], на практиці не реалізуються повноцінно всі властивості кольору. Так, у ранньому віці, у період активного розвитку органів відчуття необхідно акцентувати увагу на кольорі як засобі диференціації візуальної інформації, що, на жаль, недостатньо використовується в початковій школі, дитячому садку. Загальновідомо, що удосконалення вміння розрізняти кольори розвиває зоровий апарат, стимулює процеси аналізу і синтезу, встановлення субординації об'єктів сприйняття, акцентуації на головному.

У країнах з високим рівнем економіки, розвиненою промисловістю та інтенсивною торгівлею вимоги до точності передачі забарвлення у промисловій продукції в порівнянні зі зразком відіграють велику роль. Це призводить до зацікавленості з боку промисловості в підготовці працівників, добре освідомлених з назвами кольорів і відповідним до них забарвленням. Ознайомлення із систематизованими назвами стандартних зразків кольору відбувається через систему загальної освіти. Так, наприклад, випускники шкіл Японії знають до 270 таких назв, крім загально використовуваних і широко відомих побутових назв, завдяки тому, що вивчають у школі систему назв кольорів.

Кожне суспільство визначається у своєму ставленні до поліхромії природного та штучного середовища, продукуючи назви кольорів. Ці назви призначені не лише для встановлення пріоритетності кольорів для потреб суспільства, але і для включення окремих особистостей у систему культурних цінностей і культурних процесів. Людину не можна вважати культурною, якщо вона не володіє системою поширених у суспільстві колірних кодів, серед яких назви кольорів посідають основне місце.

Однією з найпроблемніших галузей кольорознавства, з якою постійно стикаються і вчителі, і діти, є назви кольорів. З 4500 кольорових відтінків вчені вибрали кольори з найбільш виявленим психічним станом, і в результаті їх

спостережень з'явилася психологія кольорів, яка визначає 4 основні: *червоний, синій, жовтий, зелений* – та похідні: *фіолетовий, сірий, коричневий, чорний*.

На цій основі з'явилося так зване “кольорове” тестування: залежно від того, який колір людина вибирає, а який відхиляє, можна судити про стан її здоров'я, про характер, можливості і здібності. Проте, як бачимо, у цей ряд “психологічних” кольорів не ввійшли такі, як *оранжевий (жовтогарячий)* та *блакитний (голубий)*, що складають так звану “*веселку*”.

Величезна кількість назв кольорів і відсутність джерел для їх ідентифікації із зразками призводить до того, що у кожної людини створюється своє уявлення про колір, який відповідає певній назві. Звичайно, дуже складно ідентифікувати всі наявні градації кольорів (4500 – 10 млн.), які сприймає людина. Але для шкільної практики можливо створити атласи, які б включали певну кількість зразків кольору із відповідними назвами.* Такий атлас міг би бути розрахованим на вік дітей 1 – 4 класів, у ньому можна було б запропонувати як професійні, так і побутові назви, що використовуються в різних регіонах країни для означення одного і того ж кольору. Безперечно, постійний зв'язок (зоровий) між відтінком кольору і звуковим комплексом, який закріплюється за ним, буде сприяти процесу ідентифікування такого кольору в навколишньому світі. А включення прикметників на позначення кольору в активний запас зробить мовлення молодших школярів більш інформативним.

Лінгвістичний статус прикметника створює сприятливі можливості для усвідомлення учнями функціональної ролі цієї частини мови, сприяє розширенню і конкретизації словника молодших школярів, надає висловлюванням точності та виразності. Проте обмежена наявність прикметників у мовленні дітей зберігається навіть після ознайомлення з цією частиною мови. Це пояснюється і несвідомим ставленням учнів до вибору найбільш вдалої ознаки для певного висловлювання. Що вже казати про активне і правильне користування прикметниками на позначення кольору, якщо більшості з них у мовленнєвому запасі школярів початкових класів немає взагалі, хоча назви кольорів застосовуються в ранньому

віці. На думку М.Я. Яценко [13, с.20], в ад'єктивному словнику дитини 2-3 років колірні прикметники є однією з лексико-семантичних груп. Проте дослідники (Н.І. Лепська, В.С. Соколова [9]), підкреслюючи послідовність появи в мисленні дітей кольоронайменувань (білий – червоний – чорний), не акцентують уваги на тому, що найбільш активними є такі, як *білий, червоний, зелений, жовтий*;
* Таку пропозицію вносять В.П. Тищенко і Л.В. Бичкова [3].

другу за активністю виникання в мовній свідомості дітей групу складають колірні прикметники *голубий, рожевий, синій, сірий, чорний*. Причому, як свідчить узагальнювальна картина колірної ієрархії , як і у дорослих людей, слова – образи кольорів *коричневий, фіолетовий, оранжевий, бірюзовий, бурий, золотистий* не є поширеними в мовній практиці дітей.

Оскільки назви кольорів уходять до ядра мовної свідомості людини, то, звісно, розширювати межі цього кола слів – це розсувати обрії світосприйняття. Тому завдання вчителя і полягає у створенні мовленнєвих ситуацій, які б вимагали добору різних прикметників на позначення кольору. Безперечно, це можливо, якщо сам учитель володіє цим “кольоровим” словесним багатством.

Прикметники на позначення кольору в українській мові: їх склад, лінгвістична характеристика

Серед тих прикметників на означення кольору, які представлені в одинадцятитомному українському енциклопедичному словнику, можна назвати:

- Абрикосовий
- Айвовий
- Аквамаринний
- Алмазний
- Апельсиновий
- Асфальтовий
- Багровий
- Багряний
- Банановий
- Барбарисовий
- Барвистий
- Барвінковий
- Безбарвний
- Білий
- Білосніжний
- Білуватий
- Бірюзовий
- Блакитний
- Блідий
- Бронзовий
- Брунатний
- Бордовий
- Бузковий
- Бурий

- Бурштиновий
- Буряковий
- Васильковий
- Вишневий
- Водявий
- Вогнениий
- Вогняний
- Вогняно-червоний
- Гірчичний
- Голубий
- Гранатовий
- Димний
- Жовтавий
- Жовтий
- Жовтогарячий
- Зеленавий
- Зелений
- Золотий
 - Золотистий
 - Індіго
 - Іржавий
 - Кавовий
 - Калиновий
- Карий
- Каштановий
- Кораловий
- Коричневий
- Кришталевий
- Кривавий
- Кривистий
- Лазуровий
- Ліловий
- Лимонний
- Малиновий
- Малахітовий
- Матовий
- Медовий
- Металевий
- Молочний
- Небесний
- Опаловий
- Оранжевий
- Палевий
- Помаранчевий
- Рожевий
- Рудий
- Рубіновий
- Салатний
- Сивий
- Синій
- Синюватий
- Сірий
- Сіруватий
- Сливовий
- Смоляний
- Сріблястий
- Срібний
- Сонячний
- Тютюновий
- Ультрамариновий
- Фарфоровий
- Фіалковий
- Фіолетовий
- Хакі
- Червоний
- Чорний
- Шафрановий
- Шоколадний

З погляду на лінгвістичні особливості названих прикметників на позначення кольору можна виділити певні групи слів.

1. За семантикою прикметники позначають :

а) основні кольори:

Жовтий – який має колір одного з основних кольорів спектра – середній між оранжевим і зеленим; який має колір золота, яєчного жовтка, соняшникового суцвіття.¹

¹ Тлумачення слів подається за українським енциклопедичним словником.

Чорний – кольору сажі, вугілля, найтемніший; протилежне *білий*.

Зелений – один з основних кольорів спектра – середній між жовтим і блакитним.

Червоний – який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим.

б) відтінки кольорів:

Бордовий – темно-червоний.

Жовтогарячий – жовтий з червоним відтінком, який має колір апельсина, моркви; оранжевий.

Палевий – блідо-жовтий; з рожевим відтінком.

Фіолетовий – синій з червонуватим відтінком; темно-бузковий, фіалковий.

Групу **а)** складають такі прикметники: *білий, жовтий, зелений, синій, чорний, червоний, зелений, коричневий, черно-білий*.

До групи **б)** входять такі лексеми, як *бордовий, вишневий, рожевий, сірий, фіолетовий* та інші.

Отже, як бачимо, за кількістю переважає група **б)**, що, безумовно, відображає фізичну природу кольору: у реальному світі вчені виділяють від 4500 до 10 млн. відтінків кольорів.

2. **За здатністю називати колір безпосередньо чи опосередковано** слова поділяються на такі, що вживаються:

а) у прямому значенні:

Білий – який має колір крейди, молока, снігу; протилежний *чорний*.

Голубий – який не має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між зеленим і синім; кольору ясного неба; блакитний, світло-синій.

Фіолетовий – синій із червонуватим відтінком; темно-бузковий, фіалковий.

Червоний – який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим;

б) що є знаком кольору в переносному значенні:

Абрикосовий – 1) прикметник до *абрикос*;

2) жовтогарячий.

Бірюзовий – 1) прикметник до *бірюза*;

2) який має колір бірюзи; ніжно-голубий.

Барвінковий – 1) прикметник до *барвінок*;

2) який має колір квітів барвінку; голубуватий.

Димний – 1) прикметник до *дим*;

2) схожий на дим, кольору диму.

Золотий – 1) прикметник до *золото*;

2) який своїм кольором нагадує золото; блискуче-жовтий.

Іржавий – 1) прикметник до *іржа*;

2) який має колір іржі.

Молочний – 1) прикметник до *молоко*;

2) який має колір молока.

Смоляний – 1) який віддає смолою (про запах); 2) який містить у собі смолу;

3) дуже чорний і блискучий (про волосся).

Фарфоровий – 1) прикметник до *фарфор*;

2) схожий на фарфор за кольором.

3. З погляду на походження прикметники на позначення кольору відносяться у більшості своїй до власне українських:

Васильковий – 1) прикметник до *васильки*;

2) кольору квіток васильків; синій.

Медовий – 1) прикметник до *мед*;

2) схожий кольором на мед.

Сливовий – 1) прикметник до *слива*;

2) кольору стиглої сливи.

Проблема адекватного відтворення назвою якостей забарвлення не така вже й проста, адже для називання одного і того ж кольору можуть бути використані зовсім різні слова. По-перше, багато назв запозичуються з інших мов. Наприклад, назва синього кольору *індіго* запозичена з іспанської мови і походить “від латинського *індікус*, що означає “індійський”; назва *помаранчево-жовтого* кольору *шафрановий* походить від арабської назви рослин. Процес запозичення може бути пояснений, на наш погляд, законами мови – економією мовних засобів: точністю вираження в мові ознак; адже *індіго* – це не просто *синій*, а *темно-синій*, *холодно-синій*. (Навряд чи мова буде зберігати два слова з абсолютно однаковими значеннями).

Проте лише окремі лексеми запозичені як знаки кольору, наприклад:

Індіго – 1) багаторічна тропічна бобова рослина, з листя якої добувають темно-синю фарбу;

2) барвник, темно-синя фарба, яку тепер виробляють хімічним

способом, а раніше добували з цієї рослини; холодно-синя.

Ультрамариний – 1) прикметник до *ультрамарин*;

2) який має колір ультрамарину; яскраво синій.

Хакі – сірувато-зелений з коричневим відтінком.

Різноманітність прикметників із семантикою “назва кольорів” в українській мові свідчить про багатство нашої мови, відображення національного світосприйняття.

4. За словотворенням прикметники на позначення кольору поділяються на:

а) первинні:

Коричневий – кольору кориці або смаженої кави; брунатний.

Синій – який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між голубим і фіолетовим.

Сірий – колір, середній між білим і чорним; барва попелу

і

б) і вторинні, які утворюються головним чином від іменників суфіксальним способом та складанням двох основ:

Баклажанний – 1) прикметник до *баклажан*;

2) синього або фіолетового кольору.

Гірчичний - 1) прикметник до *гірчиця*;

2) кольору гірчиці, темно-жовтий.

Калиновий – 1) прикметник до *калина*;

2) червоний, кольору калинового соку або калинової ягоди.

Малахітовий – 1) прикметник до *малахіт*;

2) який має колір малахіту; яскраво-зелений.

Тютюновий – 1) прикметник до *тютюну*;

2) який має колір тютюну; зелено-коричневий.

Чорно – білий – 1) який поєднує в собі чорний і білий кольори;

2) не кольоровий, переважно про фотографію, кінострічку, телепередачу.

Слід зазначити, що такі прикметники, як *темно-зелений, світло-коричневий, світло-синій* (тобто які є позначенням насиченості кольорів) в українському енциклопедичному словнику не визначені як окремий колір або його відтінок. Проте ці прикметники використовуються як засіб пояснення того чи іншого кольору.

Таким чином, як бачимо, в українській мові присутня досить-таки розвинута система слів - прикметників на позначення кольорів.

Прикметники на позначення кольору в українській мові молодших школярів

Як відомо, прикметник, як ніяка інша частина мови, сприяє розширенню і конкретизації мовлення людини, робить його виразнішим, “живим”. Чим більше вживає людина прикметників, тим точніше вона зможе передати свої почуття, описати предмет. Але мовленнєва палітра прикметників–кольоронайменувань дуже бідна, особливо, якщо це стосується позначення не основного кольору, а відтінків. Не кожна людина зможе назвати відтінок того чи іншого кольору, що свідчить про низький рівень колористичної культури. Особливо гостро проблема кольорознавства виявляється щодо мовлення молодших школярів. Їх словниковий запас кольоронайменувань набагато бідніший. Учні початкових

класів дуже рідко використовують у своєму мовленні прикметники на позначення кольору, які не входять до основних або відтінків.

Як свідчить текстовий матеріал підручників з читання, найчастіше зустрічаються прикметники-кольоронайменування основних кольорів у прямому значенні:

Котику сіренький
(коліскова пісня)

Котику сіренький,	Не ходи по хаті,
Котику біленький,	Не ходи по хаті,
Котку волохатий,	Не буди дитяти.
Дитя буде спати,	
Котик воркотати.	

Пролісок

Я перша квіточка весни,	У мене очі голубі,
Я пролісковий цвіт.	Такі, як неба синь,
Я пережив зимові сні	Росту між кленів, між дубів,
І знов родивсь на світ.	Люблю і сонце, й тінь.

(М. Познанська)

Можна навести й інші приклади, які б продемонстрували, що в текстах “Читанки” колірні прикметники виконують функцію описову. Дуже рідко вони вживаються як мовний виразний засіб, але й у такому вживанні увага не повертається до них, наприклад: чому автор пише ”синя зелень завірюхи”? У вправах підручників з української мови* коло прикметників на позначення кольору розширюється:

► Прочитай текст. Поясни, які букви треба вставити на місці пропущених.

Степ. Вільно гуляє вітер. Нав...сні в ст...пу цвітуть червоні тюльпани, фіолетові, жовті і сині іриси, блакитний барвін...к, білі конвалії...

► Дайте відповідь на запитання і виконайте завдання.

1. Які кольори є на карті?

(жовтий, зелений, блакитний, червоний, коричневий)

2. Що позначається зеленим кольором? (голубим, червоним, коричневим)

► Прочитай вірш. Подумай і скажи, у якому значенні – прямому чи переносному – вжито слово *срібний*. Доведи.

Срібні дерева

Срібні дерева, срібне гілля,

Сріблом пухнастим вкрита земля.

Срібні у синьому небі хмарки,

В срібних заметах срібні стежки.

(Л. Первомайський)

У підручниках початкової школи часто зустрічаються такі прикметники на позначення основного кольору, як *білий, чорний, зелений, синій, жовтий, блакитний (голубий)*. Прикметники, що позначають колір у переносному значенні, майже не вживаються. І лише декілька вправ за допомогою “кольорових” прикметників зможуть збагатити мовлення молодших школярів . Ці вправи учні виконують тільки під час вивчення прикметника як частини мови:

► Спиши іменники, додаючи до них прикметники за питаннями за змістом. На що вказують ці прикметники?

	За смаком	За кольором
Редька (яка?)	гірка	чорна (біла)
Цибуля (яка?)
Помідор (який?)
Лимон (який?)
Яблуко (яке?)

► Виразно прочитати.

Багато різних кольорів є в природі: червоний, зелений, жовтий, оранжевий, синій, голубий, чорний. Але є й інші. Малина на колір малинова, вишня – вишнева, а небо – небесне.

1. Випиши споріднені слова парами. Познач їх будову. Усно назви рід прикметників.

2. Назви яких кольорів можна утворити від слів абрикос, лимон, золото, срібло, шоколад.

Таким чином, у підручниках, за якими працюють учителі початкових класів, уміщуються прикметники на позначення основних кольорів. Щодо використання колірних прикметників у переносному значенні, то, на жаль, доводиться констатувати: їх кількість обмежена, а завдання для роботи над ними не передбачають включення цих слів в активну лексику.

Безперечним доказом є переважна більшість іменників та дієслів у шкільних підручниках, що абсолютно правильно: це відповідає конкретному мисленню молодших школярів. Однак не слід забувати про те, що в процесі пізнання навколишнього світу дитина ставить не тільки питання “Що це?” і “Навіщо воно є?” (тобто як функціонує і навіщо існує), але й питання “Яке воно?” І якщо ми будемо спиратися тільки на конкретність мислення, а отже, використовувати переважно іменники і дієслова, то ще довго на сторінках методичної літератури дослідники мови школярів та методисти будуть підкреслювати бідність мови учнів на прикметники. Тому, вважаємо, вчитель, який поставив перед собою за мету “розфарбувати” навколишній світ, не може в цій роботі спиратися тільки на підручники. Творчий підхід до підбору мовного матеріалу на уроках, міжпредметний зв'язок з уроками малювання, інтегровані уроки – ось, мабуть, неповний перелік можливих шляхів збагачення словника молодших школярів прикметниками – назвами кольорів.

Збагачення мови молодших школярів у процесі роботи над прикметниками – кольоронайменуваннями

Словесна організація думки (думок) можлива за умови наявності багатих словникових ресурсів, які дозволятимуть оформлювати речення не тільки граматично і стилістично правильно, але й виразно. Останнє передбачає вміння користуватися мовними виразними засобами, серед яких особливе місце посідають прикметники як частина мови, що активно вживається в різних тропях.

За вивченням проблеми в науково-методичній літературі, у власному мовленні учні частіше користуються прикметниками на позначення кольорів, внутрішніх та зовнішніх ознак предмета; рідше вживають присвійні та відносні прикметники (причому останні в мовленні молодших школярів часто замінюються іменниками в родовому відмінку з прийменником: дерев`яний будинок – будинок з дерева). Обмежена кількість прикметників зберігається навіть після ознайомлення з цією частиною мови.

Необхідною умовою для вирішення зазначеної проблеми є системний підхід до мовленнєвого розвитку.

Слід підкреслити, що зовсім не обов`язково проводити спеціальні уроки з розвитку мовлення. Доцільним буде “ вкраплення “ в канву уроків читання, письма, образотворчого мистецтва елементів роботи над прикметниками на позначення кольору.

Роботу над вивченням таких прикметників у молодших класах необхідно спрямовувати головним чином на усвідомлення учнями відтінків кольорів, переносних значень “кольорових“ прикметників. Це дасть можливість не тільки збагатити, а й уточнити та активізувати мовлення молодших школярів. Але, звісно, мовленнєвий запас учнів збільшується в тому випадку, якщо увага вчителя буде прикута до лексичного значення прикметників. Такий підхід до лексичної роботи, яка здійснюється на уроках читання і письма, полягає в тому, щоб домогтися точного співвідношення

“кольорових” прикметників, які використовуються в усному мовленні, і реаліями об’єктивної дійсності.

Системна робота над прикметниками на позначення кольору бачиться нам у використанні таких слів як мовного матеріалу на уроках мови відповідно до розділу лінгвістики, який вивчається, до теми уроку.

Фонетика – один з найважливіших розділів лінгвістики, який – як і морфеміка і словотвір – пов’язаний з формуванням грамотного письма. Слід пам’ятати, що на початковому етапі навчання молодші школярі паралельно вивчають звуки й букви, які їх позначають (тобто при вивченні фонетики акцентується також увага на орфоєпії та орфографії, особливо якщо слово словникове).

Тому, щоб підключити зорово-слухову пам’ять учнів, можна запропонувати різні види фонетичних вправ, включаючи жо них прикметники на позначення кольору:

► **1. Серед слів, які називають колір, знайдіть такі, що мають два склади, три склади, чотири склади:**

Абрикосовий	Оранжевий
Білий	Салатний
Буряковий	Чорний
Голубий	Фіалковий
Жовтий	Вишневий

- Яке слово залишилось? Які предмети мають такий колір?

► **2. Знайдіть слова, у яких букв більше, ніж звуків. Поясніть, чому це відбувається.**

Апельсиновий	золотистий	блідий
Васильковий	смоляний	вишневий

- Скільки складів у першому слові, де букв більше, ніж звуків.
- Як можна перенести це слово з рядка в рядок?
- Чи можна підібрати до цього слова слово з близьким значенням?

Запам'ятайте правопис слова, підкресливши букву, яку не можна перевірити.

- **3. Серед поданих слів знайдіть і випишіть такі слова, у яких є тільки глухі приголосні (або дзвінки) :**

блідий	салатний	зелений
жовтий	небесний	рудий

- До якого слова можна добрати близькі за значенням слова **голубий, блакитний?**

- **4. Поставте наголос; правильно вимовляйте ці слова:**

Фіолетовий	бузковий	кришталевий
Калиновий	фарфоровий	буряковий

- Які слова є відтінками одного кольору? Чому?

За поданим зразком творчо працюючий вчитель зможе самостійно складати вправи, підбираючи необхідні прикметники-кольоронайменування, залежно від теми уроку або мети вправи. Для фонетичного аналізу також можна пропонувати колірні прикметники, особливо якщо вони позначають колір у своєму переносному значенні. У такому випадку доцільно провести “лексичну хвилинку”: конкретизувати лексичне значення; включити в словосполучення з прямим та переносним значенням; скласти речення, у якому б це слово вживалося в переносному значенні.

Морфеміка детально не вивчається на початковому етапі навчання, але деякі відомості з цієї галузі науки молодшим школярам подаються. Корисними у цьому випадку будуть такі вправи:

► **1. Утворіть за зразком від іменників прикметники, що позначають колір:**

Зразок: (малин)а – (малин)овий шарф, (лимон) – (лимон)на тканина

Абрикос - ...

шоколад - ...

Вишня - ...

салат - ...

Буряк - ...

аквамарин - ...

► **2. Підберіть до прикметників, що позначають колір, спільнокореневі слова:**

Зелений – зеленіти, зелень, зеленавий.

Золотий – золото, золотистий, позолота.

Синій – ... , ... , ... ;

Смоляний – ... , ... ,

Лексикологія як розділ мовознавства в початкових класах не вивчається. Але учням подаються деякі відомості: є слова з одним і декількома значеннями, значення слова може бути пряме і переносне, слова можуть бути з близьким або протилежним значенням.

У роботі з лексичним значенням краще давати прикметники на позначення відтінка кольору. Пропонуються такі вправи:

► **1. Визначте лексичне значення прикметників, підібравши до слова з лівого стовпчика тлумачення з правого стовпчика:**

Чорний – синій із червонуватим відтінком; темно-бузковий.

Фіолетовий – блідо-жовтий; з рожевим відтінком.

Палевий – кольору сажі, вугілля.

► **2. Визначте, у яких словосполученнях прикметники вживаються в прямому значенні, у яких – в переносному значенні:**

Сливове дерево – сливова хустинка.

Золоті росинки – золоті сережки.

Бурякове насіння – бурякове обличчя.

► **3. Підберіть близькі за значенням слова, що позначають колір.**

Блакитний, жовтогарячий, фіолетовий, жовтий.

Довідка: оранжевий, небесний, апельсиновий, айвовий, фіалковий, голубий

► **4. Знайдіть протилежні за значенням слова, що позначають колір, серед поданих пар слів:**

Чорний – білий.

Темний – світлий.

Червоний – зелений.

► **5. Визначте зайвий прикметник:**

Голубий, небесний, рудий, аквамариновий.

Лимонний, жовтий, фіалковий, банановий.

Подібні вправи розвивають логічне мислення і в той же час допомагають формувати поняття про колір.

Морфологія. Під час вивчення частин мови вчитель може давати будь-які завдання, використовуючи прикметники як мовний матеріал.

Наприклад, вивчаючи рід або число іменників, можна запропонувати такі завдання:

► **1. Визначте рід іменників, підберіть до них слово-ознаку:**

Зразок: стрічка (ж.р.) фіолетова

Дідусь, пальто, осінь, апельсин

Довідка: синій, сивий, рудий, золотий, оранжевий, білий

► **2. Поставте іменники у множині, виділіть закінчення. Доберіть до іменників у множині прикметник, що позначає колір.**

Зразок: миша – миші сірі.

Лимон, капелюх, огірок, диня, ведмідь.

Безперечно, особливу увагу прикметникам-кольоронайменуванням можна приділити під час вивчення прикметника як частини мови.

Доречно підвести дітей до самостійного висновку щодо функціонування прикметників, запропонувавши два тексти:

Осінь

Тиша в осінньому лісі. Полум`ям палають клени. Багряними стали дуби.

Незвичайна осінь. Сонячна. Замріяна. Високо в небі пропливають павутинки.

Осінь

Тиша в осінньому золотому лісі. Червоним полум`ям палають клени. Багряними стали сиві дуби.

Незвичайна осінь. Сонячна. Замріяна. Золота осінь!

Небо голубе-голубе, чисте. Високо в прозорому небі пропливають чудові білі хмаринки.

• Чим відрізняються тексти?

Після цієї вправи доцільним буде дати прозорий текст, де учні повинні будуть замість крапок вставити прикметники, що позначають колір .

Ліс узимку

Уже ліс і не Уже він Стоїть ліс у ... тумані. Гуде потихеньку вгорі. Там, у ... верховітті, ходить ... зима, носить... завірюху.

Тільки ... дуби, лісові велетні, стоять усю ... зиму.

Колірні прикметники можливо використовувати і при вивченні граматичних відомостей про прикметник:

► 1. *Змініть прикметники за числами і родами, виділіть закінчення.*

Зразок: жовтий – жовті

Однина	множина
--------	---------

Сивий	...
-------	-----

Синій	...
-------	-----

Рудий	...
-------	-----

Багряний	...
----------	-----

ж.р.	ч.р.	с.р.
------	------	------

жовта	жовтий	жовте
-------	--------	-------

...
-----	-----	-----

► 2. *Визначте відмінок прикметників у поданих реченнях.*

Темніє пучок свіжих польових волошок. Недалеко, за білою хатою, блищала вечірня зірка. Небо було синім, як літом. Якби не жовте листя, то можна було б подумати, що не бабине, а справжнє літо.

- Назвіть прикметники, що називають колір. Ці слова вживаються в прямому чи переносному значенні? (Можна пропонувати інші завдання на повторення.)

Синтаксис. У початковій ланці учні отримують окремі відомості про словосполучення і речення. На наш погляд, робота, спрямована на збагачення мови учнів колірними прикметниками, повинна обов'язково спиратися на сполучальні можливості таких слів, наприклад: *очі карі – пальто коричневе*. Особливо це стосується прикметників, які є назвою кольору чи його відтінку тільки за умови вживанні їх у переносному значенні. Лише через утворювання словосполучень **прикметник на означення кольору + іменник** учитель може йти до завдань, пов'язаних з побудовою речень (а потім і текстів).

Проте це не означає, що під час роботи над відомостями про словосполучення чи речення вчитель не може використовувати колірні прикметники, наприклад:

► **1. Випишіть словосполучення прикметник + іменник, де прикметник має значення назви кольору, визначте головне слово і залежне.**

Білосніжним цвітом покрилася навесні маленька вишенька, щоби змінити влітку колір на вишневий.

► **2. Утворіть словосполучення:**

небо, блакитний; багряний, листя

та інші “традиційні” вправи.

Отже, активізація прикметників на позначення кольору в мові молодших школярів передбачає постійну роботу з ними: визначення

лексичного значення, складання з їх допомогою словосполучень і речень, введення в певний текст з метою розмалювати його тощо.

Роль уроків образотворчого мистецтва у процесі розвитку мовленнєвої діяльності школярів

Гуманізація навчально-виховного процесу в школі, звернення до мистецтва як до фактору формування у школярів художньої культури – невід'ємної частини культури духовної – сьогодні усвідомлюється необхідністю. Особливе місце в систематичному вихованні учнів відводиться образотворчому мистецтву, у тому числі формуванню у дітей культури образного сприйняття кольору, яка має безпосереднє відношення до всіх видів людської діяльності.

Донедавна вважалося, що основою художньо-творчої діяльності учнів на уроці є практична робота (продуктивна дитяча творчість). Проте якщо під діяльністю розуміти активність людини, то такі процеси, як сприйняття та спілкування також слід вважати діяльністю.

Будь-яка художньо-творча діяльність виявляється передусім у відборі, узагальненні тих чи інших життєвих явищ і в індивідуально-неповторній формі втілення, тому дитяча художня творчість, як підкреслює Н.О. Ветлугіна [6], повинна розглядатися із виникненням і розвитком образного бачення. Зору – по відношенню до інших органів почуттів – відводиться значна роль: адже саме через око людина отримує максимальну інформацію про світ, колір.

Колір є одним з основних компонентів в оцінці об'єктів та явищ дійсності. Його безпосередній вплив виступає фактором, який стимулює творчий процес учнів у всіх видах художньо-творчої діяльності.

Ураховуючи вікову сенситивність¹ молодших школярів до кольорових вражень, урок образотворчого мистецтва в школі повинен розвивати і закріплювати кольоророзрізнявальні здібності зору, вміння дітей працювати різними кольоровими художніми матеріалами, формувати асоціативно-образне мислення, навички художнього сприйняття.

У цьому плані заслуговує на увагу досвід відомих європейських педагогів, які активно переймалися проблемами творчо активних можливостей кольору в навчанні та вихованні дітей різного віку. Серед них такі досвідчені фахівці, як Мері Гікс та засновник вальдорфської школи Рудольф Штейнер. Саме вони на початку нашого століття, наголошуючи на необхідності широкого використання основ кольорознавства в педагогічній практиці, розробили цікаві методики так званого “вживлення” кольору в життєдіяльність дитини. Застерігаючи вчителів від формально-схоластичного викладання кольорознавства, вони наголошували на тому, що

- першим етапом в опануванні кольору дітьми молодшого шкільного віку мають бути *спостереження за властивостями проявів кольору* в довкіллі;

- на другому етапі слід вводити *метод порівнянь* щодо колірних ознак різноманітних предметів або рослин

і далі –

- переходити до методик сприймання кольору в мистецьких творах та його дієвого використання у дитячій художній творчості.

Чималий арсенал оригінальних підходів до вирішення проблем активізації дитячої творчості засобами образотворчого мистецтва в умовах школи накопичений вітчизняними педагогами-дослідниками. Протягом майже сорока останніх років було детально розроблено, експериментально перевірено

¹ Сенситивністю, або сенситивними періодами, психологи називають періоди особливої, підвищеної чутливості дитини до певних сторін дійсності та найбільш сприятливі для розвитку тих чи інших здібностей.

та впроваджено в практику широке коло різних програм, посібників, підручників, у яких кольорознавчі аспекти подавалися досить повно та докладно (Є. Белкіна, Л. Бичкова, В. Вільчинський, І. Глинський, Т. Копцева, Є. Коротаєва, А. Мелік – Пашаєв, Л. Любарська та інші).

Це дало змогу творчо працюючим шкільним учителям, крім вікових особливостей образотворчої діяльності учнів, ураховувати неоднорідність структури їхніх художньо-творчих здібностей, тобто стала можливою диференціація навчальних та творчих завдань для кожної окремої дитини.

І якщо до того, принаймні в початкових класах, вище за інші оцінювалися роботи учнів з переважанням графічних здібностей (правильні контури, чіткі образи, загальна охайність малювання), то пізніше все актуальнішими ставали роботи учнів з перевагою малярських нахилів (оригінальні кольорові “плями”, цікаві колірні сполучення, загальний колорит тощо).

Усе частіше в сучасних школах у структурі мистецької освіти роботі з кольорами відводиться належне місце. Зокрема, у молодших класах вона здійснюється у таких напрямках:

- вивчення основ кольорознавства;
- ознайомлення з виражальними можливостями кольору та оволодіння навичками образотворчої діяльності в різних живописних техніках;
- формування навичок сприймання та оцінки колірною вирішення художнього образу в мистецьких творах;
- стимулювання творчої активності молодших школярів засобами кольору.

Відповідно до цього учням початкових класів бажано **знати**:

- назви основних та складних кольорів;
- групи “теплих” і “холодних” кольорів;
- контрастні й додаткові кольори у спектрі;

-назви художніх фарб, які найчастіше використовуються;

мати уявлення:

- про поняття ***колір, освітлення, джерело світла*** (у природі та мистецтві);
- про ***найпростіші*** закономірності спектра та колірної кола;
- про складні та деякі перехідні кольори типу ***зелено-блакитний, помаранчево-червоний, жовто-зелений*** та інші;

уміти:

- практично одержувати колірні сполучення і називати їхні світлі та темні варіанти;
- бачити і називати різноманітні кольори в забарвленні предметів;
- володіти початковими навичками роботи гуашевими та акварельними фарбами з використанням палітри;
- емоційно сприймати кольори в довкіллі та творах мистецтва (веселі, сумні, ніжні, тривожні тощо);
- розуміти різницю між декоративним призначенням кольору та звичайним забарвленням предметів.

За твердженням відомого психолога Л. Виготського, навчити творчості неможливо, але можна дати вміння, навички та знання, які допоможуть дитині в творчості.

Цілісний підхід до процесу опанування кольору молодшими школярами (врахування вікової сенситивності та особливостей кольоро-сприймальних властивостей дитячого зору, визначення необхідного обсягу знань, умінь та уявлень у відповідній галузі, організація певної психологічної налаштованості на творче самовиявлення) передбачає, звісно, ознайомлення учнів з новими словами-знаками кольорів та їх відтінків. Без цього неможлива

подальша робота: зоровий образ, поєднаний із звуковим, асоціації з конкретними предметами, явищами тощо – реаліями – ось шлях закріплення в пасивному запасі слова, у нашому випадку, - кольоронайменування. Незалежно від того, про що йдеться – про знання, уявлення або вміння, школярі (а це зазначає більшість фахівців) повинні **знати** назви основних та складених і перехідних кольорів і **називати** різноманітні кольори в забарвленні предметів.

Ми вже привертали увагу до факту володіння назвами кольорів: випускники японських шкіл знають до 270 назв слів на позначення кольору. Зрозуміло, що ця кількість слів – результат не одного року навчання. Накопичення знань у кольорознавстві, а отже, і назв кольорів та їх відтінків – процес довгий і кропітка робота, адже назвати вчителю побачений колір ще не означає – з боку учня – вміти користуватися цим словом.

Серед емоційно-стимулювальних засобів, що значною мірою допомагають організовувати або переключати увагу школярів молодших класів, методисти називають випробувані часом ігрові форми. Деякі з них спрямовані на відображення в пам'яті назв кольорів. Наприклад, гра “Ану, відгадай!”, за умовами якої учні мають відповідно до конкретної вербальної характеристики, яку робить учитель, відгадати, назвати, а інколи й практично одержати на палітрі необхідний колір.

Приклади для I класу:

- колір, про який йдеться, - не червоний і не жовтий, хоча схожий як на перший, так і на другий. Цей світлий яскравий колір нагадує нам про теплі сонячні промені. Нам подобається ласуватися смачними та запашними плодами, що у своїй назві мають згадку про цей колір (помаранчевий або оранжевий);

- ми будемо відгадувати колір, що зустрічається в багатьох місцях та особливо в лісах, полях, садках і парках. Майже на всіх рослинах ми

спостерігаємо ознаки цього кольору – темніші або світліші. Цей колір – колір листя та трави влітку (зелений).

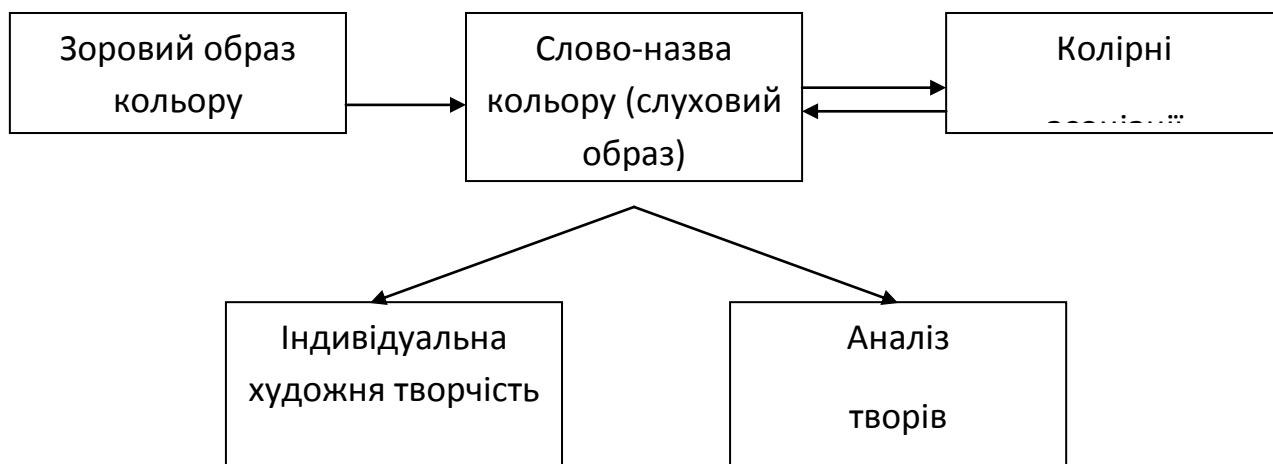
Інша гра “Веселка” складається із завдань, які виконує кожний учень окремо. Її зміст має творче спрямування: дитині слід самостійно протягом визначеного часу зібрати своєрідну “колекцію” з різних матеріалів (стрічок, клаптиків тканини тощо), добираючи їх за всіма кольорами веселкового півкола, і далі правильно згрупувати їх у послідовності розташування кольорів відповідно до природної веселки.

Але, як бачимо, ці ігри (а для уроків образотворчого мистецтва це слушно) не мають на меті вчити *користуватися* в мові словами-знаками кольорів. Відтворення слова в пам’яті підтверджує, що учні знають його, тобто воно знаходиться в пасивному словнику; функціонування ж цієї лексеми в мовленні залишається поза увагою і вчителя, і школяра.

Без сумніву, активізація знань з колористики призводить до активізації відповідної лексики – і в цьому бачиться нам позитивна сторона уроків образотворчого мистецтва.

Найчастіше в початкових класах уроки мови, читання та образотворчого мистецтва веде один учитель. Тому він – якщо, звісно, людина творча – проводить роботу над опануванням слів, що називають кольори (див. пункт 5).

Вивчення педагогічного досвіду, методичної літератури з питання, що нас цікавить, дозволяє зауважити. Якщо на уроках образотворчого мистецтва робота над кольором будується за такою схемою:

то на уроках мови робота над словом-кольоронайменуванням відбувається передусім як над одиницею мови // мовлення, яка має, за образним визначенням В.А. Синицина, “душу” [12]:

Слово: його лексичне значення в реченні.

1. Правильно пишу слово.
2. Орфоепія слова: правильно його читаю, вимовляю.
3. Даємо фонетичну характеристику (фонетика).
4. Проникаємо в таємницю граматичних значень слова (морфологія).
5. Визначаємо слово:
 - за кількістю лексичних значень;
 - за походженням (в молодших класах це пояснює вчитель);
 - за використанням (лексикологія).
6. Виділяємо морфеми – частини слова.
7. Підбираємо спільнокореневі слова.
8. Уявляємо, яким членом речення може виступати це слово (синтаксис).
9. Міркуємо про характер (“душу”) слова.
10. Уявляємо, що слово – магніт, до якого “тягнуться” інші слова: визначаємо сполучальні можливості (синтаксис).
11. Слово – будівельний матеріал для речення (синтаксис).
12. Слово в тексті.

Реалізація цих двох схем у роботі над словом (як доповнення одна одної) можлива на інтегрованих уроках. Тільки в такому випадку слово “засяє”, розкриє “свою душу” учневі.

Безперечно, можна використовувати і міжпредметні зв'язки, але ці зв'язки будуть лише “вкрапленням” і не дозволятимуть сформувати повноцінну уяву дитини про слово-колір.

Та попри все, найголовнішим генератором діяльності дітей у початкових класах може стати дійсно творча і цілісна особистість учителя – людини небайдужої до справжньої краси в людях, природі, мистецтві. Адже саме від його натхненої роботи з дітьми, фахово-педагогічної підготовки та творчого підходу до “режисури” кожного уроку, особливої захопленості своєю справою безпосередньо залежить рівень творчої активності молодших школярів.

Список використаних джерел

1. Базжина Т.В. Исследование цветоименований в речи русскоязычных детей и взрослых / Т.В.Базкина, В.С. Соколова // Проблемы детской речи. – СПб, 1999.
2. Береснева П.И. Цветовые ассоциации у детей / П.И.Береснева, Н.Н. Сединина // Проблемы социо- и психолингвистики. Вып. 1. Сборник статей. – Пермь, 2002. – С. 56-59.
3. Бичкова Л. Сяйво райдуги в словах / Л.Бичкова, В.Тименко // Мистецтво та освіта. - 1999. - №3. – С. 11-14.
4. Варзацька Л.О. Рідна мова: 4 (3) клас / Л.О.Варзацька; за ред. М.С. Вашуленко. – 4-те вид. – К.: Освіта, 1995.
5. Вашуленко М.С. Рідна мова: підручник для 3(2) кл. – 6-те вид. / М.С.Вашуленко. – 6-те вид. – К.: Освіта, 1994.
6. Ветлугина Н.А. Художественный образ и детское творчество/ Под ред. Н.А. Ветлугиной. // Художественное творчество и ребёнок. – М.: Педагогика, 1972.
7. Конівець С. Образотворче мистецтво як засіб активізації дитячої творчості (на прикладах опанування кольору молодшими школярами) / С. Конівець // Мистецтво та освіта. – 1999. - №3. – С.21-23.
8. Лазаренко Н. Збагачення словника молодших школярів прикметниками / Н.Лазаренко // Поч. шк. – 1999. - №1. –С.14-17.

9. Лепская Н.И. Формирование представлений о цвете и становление системы цветоименований у русскоязычных детей / Н.И. Лепская, В.С. Соколова // Проблемы детской речи. – СПб, 1998.
10. Львов М.Р. Методика развития речи учащихся начальных классов / М.Р. Львов. – М., 1985.
11. Неізвідська Л. Гармонія барв / Л. Неізвідська // Поч. шк. – 2000. - №5. – С.26-30.
12. Синицын В.А. Путь к слову / В.А. Синицын. – М., 1996.
13. Яценко М.Я. Цветовые прилагательные в речи ребёнка / М.Я. Яценко // Проблемы детской речи. – СПб, 1999.

Додаток

Прикметники на позначення кольору

Абрикосовий – жовтогарячий

Айвовий – жовтий

Аквамариний – блакитно-зелений

Алмазний – прозорий, безбарвний, блискучий

Апельсиновий – жовтогарячий, жовтий

Асфальтовий – чорний, смолистий

Багристий - має багряний відтінок

Багровий (багряний) – густо-червоний

Банановий – жовтий

Барбарисовий – кольору барбарису, червоний

Барвистий – забарвлений у різні кольори, різнокольоровий

Барвінковий – який має колір квітів барвінку, голубуватий

Безбарвний – який не має кольору

Білий – який має колір крейди, молока, снігу; протилежне чорний

Білосніжний – яскраво-білий

Білуватий – з білим відтінком, трохи білий

Бірюзовий – який має колір бірюзи, ніжно-голубий

Блакитний – небесно-голубий, голубий

Блідий – не яскравий, слабо забарвлений

Бордовий – темно-червоний

Бронзовий – який має колір бронзи, золотисто-коричневий

Брунатний – коричневий, кольору смаженої кориці

Бузковий – світло-фіолетовий

Бурий – темно-коричневий із сіруватим відтінком

Бурштиновий – кольору бурштину, прозоро-жовтий

Буряковий – який має колір буряка; темно-червоний із синюватим відтінком

Васильковий – кольору квіток васильків; синій

Вишневий – кольору вишні, темно-червоний

Водявий – який не має певного кольору, безбарвний

Вогненний (вогняний) – яскраво-червоний, як вогонь

Вогненно-червоний – червоний з відтінком полум'я

Гірчичний – кольору гірчиці, темно-жовтий

Голубий – який не має забарвлення одного з основних кольорів спектра; середній між зеленим і синім, кольору ясного неба, блакитний, світло-синій

Гранатовий – темно-червоний

Димний – схожий на дим; кольору диму

Жовтавий – з жовтим відтінком

Жовтий – який має колір одного з основних кольорів спектра – середній між оранжевим і зеленим; який має колір золота, соняшного суцвіття

Жовтогарячий – жовтий з червоним відтінком, який має колір апельсину, моркви; оранжевий

Зеленавий – з відтінком зеленого кольору

Зелений – один з основних кольорів спектра – середній між жовтим і блакитним

Золотий – який своїм кольором нагадує золото; блискуче-жовтий, оранжевий

Золотистий – схожий на золото

Індіго – барвник; темно-синя фарба, холодно-синя

Іржавий – який має колір іржі

Кавовий – кольору кави

Калиновий – червоний, кольору калинового соку

Карий - коричневий

Каштановий – який має колір каштану, темно-коричневий

Кораловий – кольору коралів, яскраво-червоний

Коричневий – кольору кориці або смаженої кави; брунатний

Кришталевий – який прозорістю, грою фарб нагадує кришталь

Кривавий (кривистий) – який має червонястий колір

Лазуровий – яскраво-синій

Лимонний – кольору шкіри стиглих лимонів

Малиновий – який має колір малини; темно-червоний

Малахітовий – який має колір малахіту; яскраво-зелений

Матовий – позбавлений блиску

Медовий – схожий кольором на мед; золотисто-жовти

Металевий – такий, як метал

Молочний – кольору свіжого молока

Небесний – кольору ясного неба; голубий

Опаловий – який має колір опалу – молочно-білий, з райдужними відтінками та голубуватим або жовтуватим полиском

Оранжевий – жовтогарячий

Палевий – блідо-жовтий; з рожевим відтінком

Помаранчевий – який має колір шкіри помаранчі; оранжево-червоний

Рожевий – світло-червоний, блідий

Рудий – оранжевий з червонуватим відтінком, червоно-жовтий

Рубіновий – кольору рубіну; червоний

Салатний – який має або нагадує барву салату; світло-зелений

Сивий – який має сірувате-біле забарвлення, білястий, білуватий

Синій – який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середній між голубим і фіолетовим

Синюватий – із синім відтінком

Сірий – колір, середній між білим і чорним

Сіруватий – із сірим відтінком

Сливовий – кольору стиглої сливи

Смоляний – дуже чорний і блискучий

Сріблястий (срібний) – який нагадує срібло

Сонячний – яскраво-жовтий із золотистим відтінком, схожий кольором на сонце

Тютюновий – який має колір тютюну; зелено-коричневий

Ультрамариновий – який має колір ультрамарину; яскраво-синій

Фарфоровий – схожий на фарфор кольором

Фіалковий – кольору фіалки; фіолетовий

Фіолетовий – синій із червонуватим відтінком; темно-бузковий

Хакі – сірувато-зелений з коричневим відтінком

Червоний – який має забарвлення одного з основних кольорів спектра, що йде перед оранжевим

Чорний – кольору сажі, вугілля, найтемніший; протилежне білий

Чорно-білий – 1) який поєднує в собі чорний і білий кольори;

2) не кольоровий

Шафрановий – кольору шафрану; оранжево-жовтий

Шоколадний – кольору шоколаду